

Музика О.Л. Професійно-орієнтовані завдання у системі підготовки студентів-психологів // Професійно-орієнтовані завдання з психології / За ред. О.Л. Музики. Навчальний посібник. (Рекомендовано МОН України як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів (лист № 1.4/17-Г-3165 від 28.09.2010 року)– 3-тє вид., перероб. і доп. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2010. – С. 9-23

9

РОЗДІЛ І. ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНІ ЗАВДАННЯ У СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ (О.Л. Музика)

1.1. ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ПСИХОЛОГІВ В УМОВАХ КРЕДИТНО-МОДУЛЬНОЇ СИСТЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ

Соціально-психологічний факультет у Житомирському державному університеті імені Івана Франка почав першим впроваджувати кредитно-модульну систему навчання (КМС). Основне завдання експерименту, який почався у 2004 році, ми вбачали в тому, щоб перетворити труднощі впровадження в ресурси для підвищення якості освіти. Вирішенню цього завдання сприяли дві особливості КМС: 1) її наближеність до тих організаційних форм навчання, які переважають у середній школі (систематичність навчання, поточний контроль успішності); 2) близькість її ідеології до основних завдань вищої школи (зорієнтованість на оволодіння методами самоорганізації і самоосвіти для безперервного професійного самовдосконалення). КМС є достатньо гнучкою для того, щоб адаптувати до неї більшість організаційно-методичних набутоків вищої школи, і дозволяє моделювати у процесі навчання ті форми діяльності, які є щоденними професійними обов'язками психолога.

Не маючи достатньої нормативно-правової і навчально-методичної бази, деканат факультету на основі науково-методичних напрацювань кафедри соціальної та практичної психології розробив власну експериментальну програму, що включала організаційно-педагогічне,

інформаційно-технологічне та особистісно-психологічне забезпечення роботи викладачів та студентів в умовах КМС.

Запровадження кредитної і модульної організації навчального матеріалу та підсумкових модульних робіт (ПМР). Загалом, переважання теоретичних знань – це перевага вітчизняної вищої школи. Однак сучасний фахівець має володіти не лише знаннями, а й технологією їх застосування. Контроль знань, який здійснюється двічі на рік, не здатний виявити всіх особливостей практичної підготовки студентів. Кредитна організація навчання передбачає конкретизацію переліку навчальних дисциплін відповідно до потреб фахівців, які мають набрати певну кількість кредитів, частину з яких – за власним вибором. Модульна організація навчання передбачає вищий рівень контролю за якістю і практичною зорієнтованістю знань. Кожен модуль (36 год.) містить як лекційні і лабораторно-практичні заняття, так і тему, що виноситься на самостійне опрацювання. Підсумкові модульні роботи (ПМР) мають на меті систематизувати і закріпити знання студентів. Як правило, на ПМР виносяться тестові, теоретичні та професійно-орієнтовані завдання.

Впорядкування навчально-методичного забезпечення. На момент початку експерименту існував цілий ряд інструкцій і неписаних вимог щодо навчально-методичного забезпечення, які нерідко суперечили одна одній. Крім того, з'явилися державні освітні стандарти окремих спеціальностей, які теж потрібно було враховувати. Радою факультету було прийнято рішення розробити пакет навчально-методичного забезпечення (ПНМЗ) спеціальності, структура якого була б однаковою для кожної навчальної дисципліни. Крім того, що у ПНМЗ максимально враховуються всі існуючі вимоги (крім суперечливих), уніфікація його будови сприяє тому, що студенти швидко адаптуються до вивчення будь-якої дисципліни. Отже, ПНМЗ складається з 4 основних документів, кожен з яких має чітку структуру і перелік вимог щодо оформлення: навчальна програма; робоча

навчальна програма; інструктивно-методичні матеріали для самостійної роботи студентів; пакет комплексних контрольних завдань.

Необхідність існування навчальної програми і робочої навчальної програми зумовлена врахуванням позиції викладача, який за згодою кафедри може змінювати до третини змісту навчальної програми, не виходячи при цьому за межі освітніх стандартів.

10

Навчальна програма має таку структуру: 1) вступ (місце дисципліни у структурно-логічній схемі підготовки фахівців, предмет, міждисциплінарні зв'язки, структура курсу); 2) мета і завдання курсу; 3) зміст курсу; 4) список рекомендованої літератури (основної та додаткової); 5) критерії оцінювання навчальних досягнень студентів.

Структура робочої навчальної програми така: 1) вступ; 2) мета і завдання курсу; 3) розподіл навчального часу за темами; 4) зміст лекцій, практичних, лабораторних занять; 5) завдання для самостійної роботи; 6) рекомендована література (основна та додаткова).

Теми для самостійного опрацювання, розподіл навчального матеріалу на модулі визначаються викладачем.

Інструктивно-методичні матеріали для самостійної роботи розробляються на основі робочої навчальної програми і включають: 1) вступ; 2) розподіл навчального часу за темами; 3) рекомендації до організації самостійної роботи; 4) зміст модуля (розподіл навчального часу за темами модуля, умови автоматичного одержання оцінки за модуль, зміст лекцій, практичних, лабораторних занять, завдання для самостійної роботи, тема для самостійного опрацювання, рекомендована література, завдання до підсумкової модульної роботи); 5) вимоги до екзамену (заліку); 6) критерії оцінювання.

У пакеті ККР зібрано тести, які спочатку даються студентам на лабораторно-практичних заняттях та екзаменах, а пізніше можуть використовуватися для перевірки залишкових знань.

П'ятим елементом ПНМЗ є курс лекцій, який має розробити викладач навчальної дисципліни. На лекціях студенти мають вчитися у викладача мислити, подумки слідкуючи за викладом навчального матеріалу, а не похапцем записувати уривки фраз. Існуюче уявлення про те, що чим більше аналізаторів залучено до діяльності, тим ефективнішою буде остання, – хибне, принаймні для складних видів діяльності, таких як мислення.

Введення професійно-орієнтованих завдань. Професійно-орієнтовані завдання (ПОЗ) – це комплексна сукупність навчальних завдань, трансформованих таким чином, що їх вирішення моделює завдання, з якими зіткнуться студенти в майбутній професійній діяльності. У кожному ПОЗ закладено повний цикл вирішення задачі – від постановки проблеми, актуалізації знань, здобутих під час навчання, до самостійного пошуку необхідної літератури, вироблення плану вирішення цього завдання і самоаналізу та розробки програми самовдосконалення.

Модифікація семестрових і державних екзаменів. Екзаменаційні білети складаються з трьох типів завдань: 1) тести – 20 % ваги в оцінці; 2) два теоретичні питання, з яких студент відповідає на одне (за його вибором) – 30 % ваги в оцінці; 3) професійно-орієнтоване завдання – 50 % ваги в оцінці. Експериментальна перевірка показала, що незважаючи на те, що на державних іспитах для виконання ПОЗ відводиться 2 години і надається можливість користуватися будь-якими підручниками, посібниками і мережею Інтернет, студенти вважають, що саме це завдання є найважчим.

Зорієнтованість на бюджет часу. Раціональне використання часу – цю європейську цінність покладено в основу розробки навчальних планів, навчально-методичного забезпечення, планування самостійної роботи студентів. Особлива увага приділяється лабораторним заняттям, на яких студенти, окрім всього іншого, мають навчитися економному використанню часу. Всі види робіт мають бути чітко спланованими, а звіти про їх

виконання студенти повинні здати на поточному занятті. Ця вимога не тільки попереджує таке негативне явище як списування, а й спонукає викладачів до впровадження активних методів навчання, основаних на груповій роботі. З іншого боку, таким чином організовані лабораторні роботи наближаються за своєю суттю до професійно-орієнтованих завдань.

Відмова від накопичувальної системи оцінювання. Кредитно-модульній системі навчання передувала модульно-рейтингова, основана на накопичувальній 100-бальній

11

системі оцінювання. На жаль, накопичувальну оцінку стали розглядати як елемент КМС. Насправді накопичувальна система має ряд недоліків, які виявилися в ході експерименту і спонукали відмовитися від неї. Найвагоміший з них – психологічний. Постійна погоня студентів за оцінками й обмежена можливість підвищити свою оцінку на екзамені спонукає до закріплення, як провідної, зовнішньої мотивації, яка базується не на власній активності, а на тиску на людину зовнішніх стимулів. Зовнішня мотивація, в порівнянні з внутрішньою, є менш ефективною – діяльність майже відразу припиняється, як тільки зникає зовнішній тиск. До того ж, при накопичувальній системі оцінок значно ускладнюється робота викладачів, яким доводиться докладати значних зусиль, щоб під тиском ситуації не перебирати на себе невластиву для них роль обліковців.

Експеримент показав, що традиційна система оцінки чудово вписується в умови кредитно-модульної організації навчання. Кожен вид навчальних завдань оцінюється за 100-бальною системою, яка переводиться у 5-бальну, коли йдеться про підсумкові оцінки. Рейтинг при цьому залишається, але має принципово інший характер – він відображає активність самого студента і реалізовану ним можливість вибору. Умовами експерименту передбачено ряд можливостей отримати оцінку за модуль:

- 1) отримавши 80% від можливих оцінок – в цьому випадку оцінка виставляється автоматично;
- 2) здавши підсумкову модульну роботу.

Зауважимо, що студенту надається можливість підвищити оцінку, яку він отримав «автоматом», але яка його не задовольняє. Психогігієнічною умовою розвитку мотивації досягнення є положення, відповідно до якого викладачеві не рекомендується виставляти студенту на екзамені нижчу оцінку, ніж та, яку він на основі поточних отримав автоматично. Комплексні контрольні роботи та адміністративні роботи показують, що прямі кореляційні зв'язки між попередніми та повторними оцінками тісніші для тих студентів, які отримали їх «автоматом», а не на екзамені. В результаті такого підходу близько 30% студентів, працюючи регулярно, отримують оцінки на підставі поточних та ПМР і не здають сесій, що відповідає основним принципам КМС. Резерв часу, який би вивільнився від відміни сесій, можна було б використати для підвищення ефективності самостійної роботи студентів.

Результати експерименту показують, що з метою забезпечення наступності всіх ланок освіти та мотивуючої функції оцінки варто відмовитися від 100-бальної системи оцінювання на користь загальноприйнятої, звичної 12-бальної. Підсумкові рейтингові оцінки студентів, які представляються в додатку до диплома, можна легко перевести в прийняту в Європі шкалу ECTS.

Організація самостійної роботи студентів. Це питання є одним із найсуперечливіших з огляду на різні підходи, які закріплені наказами та інструкціями. На соціально-психологічному факультеті самостійна робота – це робота студентів на лабораторно-практичних заняттях, під час самостійного опрацювання окремих тем, під час практик. Особливе місце займають теми, які виносяться на самостійне опрацювання. Контроль з боку викладачів тут здійснюється у двох формах:

- 1) студенти, які претендують на автоматичну оцінку, здають колоквіум викладачеві, який приймає екзамен (за рахунок годин, які виділяються на консультації перевірку ПМР);
- 2) для студентів, які здають ПМР, питання з теми, що виносяться на самостійне опрацювання, включаються у перелік питань до модуля.

Зауважимо, що ПМР включені до робочих навчальних планів і, як такі, що входять до навчального навантаження викладачів, належать до оплачуваних видів робіт.

12

Навчальна робота кураторів. На соціально-психологічному факультеті вперше в університеті реалізована одна з основних вимог КМС – навчальна робота куратора з розрахунку 4 год. на одного студента. Ця робота включена в навчальне навантаження і відповідно оплачується. Облік ведеться у спеціально розроблених журналах куратора.

Введення спецкурсів за вибором. Ця складна для нашого університету робота на соціально-психологічному факультеті здійснювалася у два етапи. У 2003 році на факультеті запроваджено практикум з соціальної педагогіки, який складається з 8 дисциплін. Кожен із студентів може вибрати одну з них (офіс-менеджмент, організація масових заходів, КВН, фолк-дизайн, естрадний танець, практична психологія успіху, художня фотографія, медіа-підтримка освітніх проектів), яку вивчатиме протягом двох семестрів. З 2007 року вибіркові дисципліни у навчальному плані представлені попарно, що дає змогу формувати підгрупи студентів на основі вибору однієї з двох дисциплін. Розуміючи, що це лише часткове вирішення проблеми, ми розглядаємо ці кроки як перехідні до справжнього вільного вибору студентами навчальних дисциплін відповідно до їх інтересів та професійних планів.

Формування особистісно-ціннісного ставлення до навчання. Кредитно-модульна система дає можливість кожному студенту

максимально проявляти самостійність у процесі навчання, і це стимулює формування особистісно-ціннісного ставлення до нього. Система оцінювання побудована таким чином, що студент, який автоматично отримав оцінку за модуль (або за екзамен), може при бажанні спробувати підвищити її, при цьому викладач не може поставити йому оцінку нижчу за ту, яку він вже отримав автоматично. Це спонукає значну кількість студентів прагнути до вищого результату в навчанні.

Відповідальність викладачів за якість навчання забезпечується наявністю у деканаті пакета навчально-методичного забезпечення, який розробляється викладачем і кафедрою. Адресний доступ до нього, який здійснюється з допомогою внутрішньої локальної комп'ютерної мережі (а віднедавна й з мережі Інтернет за індивідуальними паролями), дозволяє здійснювати контроль за виконанням робочих програм як з боку деканату, так і з боку зацікавлених студентів. Крім цього, деканатом рекомендовано завідувачам кафедр внести зміни у структуру планування навчального навантаження для тих курсів, викладання яких забезпечується двома-трьома викладачами. Зокрема, викладачеві, який читає лекції, обов'язково відводиться певна кількість годин для перевірки ПМР і тем, які виносяться на самостійне опрацювання. Це дає змогу оперативно виявляти і коригувати розбіжності в оцінці знань, які можуть виникати між професором (доцентом) та асистентом.

Відповідальність студентів за якість навчання. Впровадження кредитно-модульної системи у вищих навчальних закладах передбачає не лише реорганізацію навчально-виховного процесу, але й зміни у ставленні до навчання студентів. Так, одним із основних завдань КМС є мотивоване залучення студентів до навчання. Організація навчання за кредитно-модульною системою побудована таким чином, щоб надати кожному студентові можливості самостійно та свідомо на основі власного досвіду та системи цінностей обирати в якому темпі вчитися, які змістові модулі вивчати. З'являється потенційна можливість брати окремі кредити в інших

вузах. КМС передбачає продовження освіти протягом життя за рахунок накопичення кредитів. З іншого боку, КМС не орієнтована на чіткі хронологічні межі отримання вищої освіти. Студент, який з різних причин не справляється з навчальною програмою, в принципі може навчатися необмежений час, звісно, сплачуючи за надані освітні послуги.

Самостійність студентів у виборі навчальних пріоритетів.

Важливим показником конкурентоспроможності сучасних фахівців є уміння самостійно визначати цілі і способи діяльності. У цьому аспекті кредитно-модульна система навчання надає студентам значно ширші можливості, ніж традиційна. Кредитно-модульна система, моделюючи професійні відносини, ставить студентів у ситуацію постійного вибору. Вони самостійно

13

обирають систему контролю та оцінювання знань (одержати підсумкову оцінку можна за результатами роботи на занятті або ж виконавши підсумкову модульну роботу чи склавши екзамен). Кредитно-модульна система постійно потребує вибору, оскільки саме вибір способу виконання навчальних завдань на кожному занятті значною мірою визначає кінцевий результат вивчення дисципліни. Важливою особливістю кредитно-модульної системи є те, що більшість студентів можуть самостійно визначати бажану «автоматичну» підсумкову оцінку, наприклад «добре» чи «задовільно» на відміну від традиційної системи, у якій вибір оцінки можуть здійснювати лише студенти, які претендують на «відмінно». Вибір дисциплін для вивчення з варіативної частини навчального плану – теж хороший метод для розвитку почуття відповідальності.

Самостійність у плануванні навчальної діяльності. У кредитно-модульній системі значна увага приділяється розробці навчально-методичного забезпечення, зокрема, поділу дисципліни на модулі, визначенню критеріїв автоматичного одержання оцінки за модуль, характеристиці завдань, які необхідно виконати у ході вивчення модуля.

Така чітка характеристика навчальної дисципліни значно полегшує студентам процес планування власної учбової діяльності. У частини студентів може бути не сформоване вміння ставити віддалені цілі та планувати діяльність на тривалий проміжок часу (наприклад, на весь курс). Поділ дисципліни на модулі та поступова робота з кожним окремим модулем навчає студентів ставити близькі цілі та здійснювати планування на період вивчення модуля.

ПОЗ і ціннісний обмін та ціннісна підтримка. Спрямованість на репродуктивне відтворення знань, яке нерідко формується в ЗОШ, колишні учні намагаються перенести у вищу школу. Це ж можна віднести і до компілятивно-плагіаторських умінь, які, на жаль, формуються при використанні мережі Інтернет. Невідповідність цих здібностей завданням вищої школи породжує труднощі в адаптації вчорашніх учнів до навчальної діяльності в умовах вузу. Їм бракує не лише вмінь аналізувати інформацію, робити самостійні висновки і тим більше створювати власний інтелектуальний продукт, а й вмінь відрефлексувати прогалини у розвитку своїх здібностей та регуляційних вмінь, щоб ці прогалини ліквідувати. Для того, щоб це відбулося швидше й ефективніше, необхідно, щоб уже від початку навчання у словосполученні «спільно-розподілена діяльність» акцент робився на слові «спільна». Діяльність має бути справді спільною, і не лише за критерієм місця і часу, але й за такими основними критеріями: міжособистісною взаємодією, взаємною оцінкою і поцінуванням, відкриттям в інших людях дефіцитних для тебе властивостей, усвідомленням розвитку власних здібностей. У цьому контексті надзвичайно важливими є соціально-психологічні механізми регуляції учбової діяльності і саморозвитку особистості у ній, такі як ціннісний обмін і ціннісна підтримка. Вони можливі за кількох умов, основними з яких є: 1) відкритість для всіх її учасників процесів, які відбуваються у свідомості; 2) усвідомлення того, що успішність діяльності може забезпечуватися різними комбінаціями пізнавальних, мотиваційно-вольових та часових параметрів, кожен з яких

може мати досить значні індивідуальні рівні вираженості; 3) здатність розкривати іншій людині внутрішні регуляційні схеми розвитку власних учбових здібностей; 4) здатність надавати і приймати поцінування учбових досягнень в ситуації взаємного усвідомлення дефіцитності окремих компонентів учбових здібностей; 5) здатність докладати зусиль для розвитку здібностей. Для того, щоб ціннісний обмін і ціннісна підтримка були ефективними, потрібен особливий психологічний клімат, у якому б мотиви конкуренції і самоствердження не були домінуючими, а поступалися мотивам взаємного інтересу і ампліфікації.

Один із основних пояснювальних конструктів, який у свідомості більшості студентів пов'язується з успішністю у навчанні, – це «легкість». Не викликає сумніву, що більшою мірою він породжений механізмами психологічного захисту і лише частково реалістично

14

відображає ті зовнішні сторони діяльності успішних студентів, які пов'язані із завершальними фазами постійних цілеспрямованих системних учбових зусиль. Це своєрідна інверсія причинно-наслідкових зв'язків при сприйманні успішних учбових дій. Справді, досить рідко можна зустріти такі пояснення успішності учбових дій, які апелюють до посидючості наполегливості, цілеспрямованого розвитку окремих умінь і здібностей. Проте в тих випадках, коли вони й зустрічаються, то, як правило, пов'язуються з негативно-оцінним ставленням, мовляв, успішне навчання ґрунтується на систематичній праці – це не зовсім те, до чого потрібно прагнути, а от коли воно «легко дається» – це і є ознакою справжніх здібностей.

Кредитно-модульна система побудована на принципах, які дозволяють подолати традиційний недолік нашої вищої школи – її зорієнтованість на неритмічну роботу. «Від сесії до сесії живуть студенти весело...». Поділ навчального матеріалу на модулі та підсумкові модульні роботи, можливість здавати модулі «автоматом», обов'язкові теми, які

вносяться на самостійне опрацювання у кожному модулі, можливість вибору форми підсумкового контролю залежно від ставлення до предмета (та й до викладача) орієнтовані на розвиток зовсім інших цінностей, аніж «легкість». Це цінності, які вимагають іншого стилю діяльності і способів її самоорганізації – щоденної наполегливої систематичної праці.

Навряд чи в когось може викликати сумнів те, що саме КМС краще моделює майбутню професійну діяльність, ніж традиційна система навчання у вищій школі. Трудність полягає у тому, що перехід від школярської системи цінностей, яка орієнтована переважно на зовнішню вчительську оцінку, до студентської, що має базуватися на перспективній оцінці себе як майбутнього професіонала, – це не такий вже й простий процес. Без переоцінки цінностей, якою якнайшвидше має завершитися адаптація вчорашніх школярів до студентського життя, ціннісний обмін, а тим більше ціннісна підтримка, видаються неможливими.

Ціннісний обмін як процес орієнтований на окремі складові учбових здібностей, такі як особливості сприймання, осмислення, запам'ятовування і застосування учбового матеріалу та на особистісні властивості, які пов'язані з актуальною регуляцією цих процесів.

Однією з основних умов, яка забезпечує ефективність ціннісної підтримки розвитку учбових здібностей, є такі характеристики групової ціннісної свідомості:

- зорієнтованість на розвиток учбово-професійних здібностей;
- налаштованість на рефлексію;
- взаємодопомога як цінність;
- спрямованість на саморозвиток.

На відміну від ціннісного обміну, механізми якого переважно спонтанно-інтеракційні, ціннісна підтримка – це спеціально організований, цілеспрямований вплив на індивідуальну ціннісну свідомість з метою ціннісного визначення і актуалізації регуляційних схем, спрямованих на

саморозвиток учбових здібностей. Ціннісна підтримка необхідна у тих випадках, коли з тих чи інших причин у свідомості людини заблоковані певні сторони ціннісного досвіду, які є основою для складання й реалізації планів подальшого руху вперед. Як правило, в цих випадках виникають особливі психічні переживання і стани, що супроводжуються ваганням, невпевненістю, пригніченістю, відчуттям власної неспроможності та неповноцінності. Виконання професійно-орієнтованих завдань дає змогу відрефлексувати як причини цих станів, що найчастіше є локальними і породжуються фрустрованістю від недостатнього володіння учбовими вміннями, так і ціннісно-особистісні ресурси, акумульовані в ціннісному досвіді, і, що особливо важливо, напрямки особистісно-професійного розвитку, які містяться у самому змісті завдань та комплексному характері здібностей, необхідних для їх виконання.

15

1.2. ПРОЕКТУВАННЯ ТА ВИКОНАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНИХ ЗАВДАНЬ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ОКРЕМИХ ДИСЦИПЛІН

У сучасній освіті значна увага приділяється не тільки знанням, якими повинні оволодіти випускники вузів, а й формуванню у них професійних умінь. Для досягнення цієї мети на кафедрі соціальної та практичної психології було розроблено й апробовано новий вид навчальних завдань, який найбільшою мірою відповідає сучасним вимогам до вищої освіти. Вивчення всіх психологічних дисциплін передбачає виконання ПОЗ, для виконання яких розроблено спеціальні алгоритми. Алгоритм роботи над ПОЗ включає 4 етапи: підготовчий, планування, етап виконання та етап самоаналізу. У рамках кожного етапу описано чітку послідовність кроків, а також зазначено критерії перевірки виконання кожного кроку алгоритму. Важливою складовою алгоритму є аналіз власного досвіду виконання подібних завдань в рамках різних курсів, практик тощо. Це допомагає студентам встановити логічні зв'язки як між кількома дисциплінами, так і

між окремими модулями однієї дисципліни, тобто сприяє формуванню цілісного підходу до процесу навчання. Також алгоритм передбачає самоаналіз виконання як окремих кроків (порівнюючи із запропонованими критеріями оцінювання), так і завдання в цілому. Це дозволяє студентам не лише оцінити виконання конкретного завдання, але й при потребі внести корективи у вирішення подібних завдань у майбутньому.

Особливі вимоги висуваються до проектування ПОЗ викладачами. Як з'ясувалося, не лише студентам, які звикли до заучування й відтворення матеріалів підручника, але й викладачам непросто моделювати практичні завдання, які можуть вирішуватися засобами тих дисциплін, які вони викладають. Особливо це стосується молодих викладачів без досвіду практичної роботи.

Було виокремлено ряд обов'язкових вимог, яких мають дотримуватися викладачі при проектуванні професійно-орієнтованих завдань:

- моделювання розгорнутого звернення, сформульованого словами клієнта керівництва (представника адміністрації школи, фірми тощо і бажано з використанням прямої мови), що необхідно для виконання пункту 1.3. алгоритму «Довизначення проблеми»). Клієнтські звернення мають бути реалістичними. Викладачам рекомендується звертатися до власного досвіду практичної діяльності або, за відсутності такого, консультуватися з колегами-практиками;
- власне завдання, яке необхідно виконати з огляду на вимоги курсу й ті знання та уміння, які передбачено державними освітніми стандартами;
- перелік обов'язкових методик (процедур, технік), які були визначені як базові для тієї чи іншої навчальної дисципліни;
- зазначення типу ситуації, яку необхідно змоделювати та продемонструвати в ході виконання завдання (консультативна

- бесіда, тренінгове заняття, патопсихологічне дослідження, психодіагностична процедура, інші ситуації практичної роботи);
- рекомендації щодо форм представлення та демонстрації результатів

Звичайно, існує специфіка ПОЗ, яка визначається як характером окремих навчальних дисциплін, так і їх розміщенням у навчальному плані. Так, при проектуванні ПОЗ із загальної психології, яка вивчається на I курсі, викладач не може спертися на знання студентів з інших дисциплін. Натомість він має орієнтуватися на те, щоб ПОЗ були настільки методологічно й інструментально вивіреними, щоб знання, вміння та алгоритми роботи, яких набувають студенти при їх виконанні, були настільки універсальними, щоб вони могли стати основою для більш професійного якісного виконання ПОЗ із дисциплін, які вивчатимуться пізніше.

Виконуючи ПОЗ, студенти мають самостійно дійти до думки, що професійна діяльність психолога синтетична, вона не зводиться до окремих фрагментарних знань, методів чи навчальних дисциплін. На наш погляд, цьому сприятиме те, що окремі алгоритми й уміння

16

студенти переноситимуть з однієї дисципліни до іншої, рефлексуючи ступінь їх розвитку і ставлячи перед собою завдання із самоосвіти.

1.3. АЛГОРИТМ РОБОТИ НАД ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНИМИ ЗАВДАННЯМИ З ПСИХОЛОГІЇ (О.Л. Музика, В.В. Горбунова, І.С. Загурська, Т.М. Майстренко)

I. ЕТАП ПЕРВИННОГО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ	
Порядок дій	Критерії оцінювання та спосіб презентації*
1.1. Категоріально-термінологічне довізначення проблеми, з якою звернулися до психолога (уточнення проблеми, її переформулювання з використанням базових психологічних категорій, понять	Діалогічне формулювання проблеми з дотриманням принципу поваги до людини, яка звернулася за психологічною допомогою. Використання базових категорій, понять та термінів, необхідних для

* Усі матеріали представляйте у презентації, створеній у Power Point

та термінів)	<p>подальшої роботи з проблемою.</p> <p>Доступність переформульованої проблеми для сприймання людини, щс звернулася за допомогою.</p> <p><i>Опис роботи з проблемою у формі діалогу.</i></p>												
<p>1.2. Формування реалістичних очікувань у людини, яка звернулася за допомогою, та визначення напрямків практичної роботи психолога</p>	<p>Виокремлення тих моментів у проблемі, які належать та не належать до компетенції психолога.</p> <p>Аргументованість вибору напрямку практичної роботи психолога (психодіагностична, консультаційна, корекційно-розвивальна, просвітницько-профілактична та інші види робіт).</p> <p>Конкретність очікувань від роботи психолога.</p> <p><i>Опис меж компетенції психолога</i></p> <table border="1" data-bbox="810 725 1544 853"> <thead> <tr> <th data-bbox="810 725 1182 786"><i>Напрямок практичної роботи</i></th> <th data-bbox="1190 725 1544 786"><i>Обґрунтування</i></th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td data-bbox="810 790 1182 853"></td> <td data-bbox="1190 790 1544 853"></td> </tr> </tbody> </table> <p><i>Перелік очікуваних результатів від роботи психолога.</i></p>	<i>Напрямок практичної роботи</i>	<i>Обґрунтування</i>										
<i>Напрямок практичної роботи</i>	<i>Обґрунтування</i>												
<p>II. ПЛАНОВО-ПІДГОТОВЧИЙ ЕТАП</p>													
<p>2.1. Аналіз власного досвіду виконання подібних завдань при вивченні навчальних дисциплін та проходженні практик</p>	<p>Повнота переліку навчальних дисциплін, модулів та тем, завдань практик, де виконувалися аналогічні або близькі за змістом завдання.</p> <table border="1" data-bbox="810 1055 1544 1182"> <thead> <tr> <th data-bbox="810 1055 995 1115"><i>Дисципліна</i></th> <th data-bbox="1003 1055 1155 1115"><i>Модуль</i></th> <th data-bbox="1163 1055 1326 1115"><i>Тема</i></th> <th data-bbox="1334 1055 1544 1115"><i>Зміст питань</i></th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td data-bbox="810 1117 995 1182"></td> <td data-bbox="1003 1117 1155 1182"></td> <td data-bbox="1163 1117 1326 1182"></td> <td data-bbox="1334 1117 1544 1182"></td> </tr> </tbody> </table> <table border="1" data-bbox="810 1245 1544 1368"> <thead> <tr> <th data-bbox="810 1245 1182 1305"><i>Назва практики</i></th> <th data-bbox="1190 1245 1544 1305"><i>Зміст завдань</i></th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td data-bbox="810 1308 1182 1368"></td> <td data-bbox="1190 1308 1544 1368"></td> </tr> </tbody> </table>	<i>Дисципліна</i>	<i>Модуль</i>	<i>Тема</i>	<i>Зміст питань</i>					<i>Назва практики</i>	<i>Зміст завдань</i>		
<i>Дисципліна</i>	<i>Модуль</i>	<i>Тема</i>	<i>Зміст питань</i>										
<i>Назва практики</i>	<i>Зміст завдань</i>												
<p>2.2. Підбір і аналіз літератури та формулювання припущень про причини виникнення проблеми</p>	<p>Наявність всіх видів джерел (довідкова література, монографії, вузькоспеціалізовані статті).</p> <p>Використання електронних каталогів, Internet-ресурсів.</p> <p>Правильність бібліографічного опису.</p> <p>Зазначення основних тез, ідей з конкретних книг чи статей, що дозволяють глибше зрозуміти проблему.</p> <p>Обґрунтованість припущень щодо причин проблеми.</p> <table border="1" data-bbox="810 1742 1544 1899"> <thead> <tr> <th data-bbox="810 1742 1182 1839"><i>Бібліографічний опис джерела</i></th> <th data-bbox="1190 1742 1544 1839"><i>Основні ідеї та тези, що стосуються проблеми</i></th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td data-bbox="810 1841 1182 1899"></td> <td data-bbox="1190 1841 1544 1899"></td> </tr> </tbody> </table> <p><i>Опис припущень щодо причин виникнення проблеми.</i></p>	<i>Бібліографічний опис джерела</i>	<i>Основні ідеї та тези, що стосуються проблеми</i>										
<i>Бібліографічний опис джерела</i>	<i>Основні ідеї та тези, що стосуються проблеми</i>												

	<p>Пам'ятайте, що посилання виключно на підручники та конспекти лекцій свідчить про низький фаховий рівень психолога.</p>						
<p>2.3. Консультація з фахівцями (в першу чергу це спеціалісти з окремих дотичних до психології галузей (соціологія, психіатрія, педіатрія, дефектологія, правознавство тощо), а також психологи – визнані авторитети в окремих аспектах вашої проблеми)</p>	<p>Аргументоване обґрунтування потреби у консультації фахівця.</p> <p>Визначення фахівців, до яких можна звернутися за консультацією.</p> <p>Повнота переліку та правильність питань для консультації.</p> <table border="1" data-bbox="778 477 1377 674"> <thead> <tr> <th data-bbox="778 477 903 607">Фахівець</th> <th data-bbox="903 477 1206 607">Обґрунтування необхідності консультації</th> <th data-bbox="1206 477 1377 607">Перелік питань</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td data-bbox="778 607 903 674"></td> <td data-bbox="903 607 1206 674"></td> <td data-bbox="1206 607 1377 674"></td> </tr> </tbody> </table> <p>Пам'ятайте, що з учителями, шкільними психологами, працівниками установ та іншими поінформованими особами ви можете просто радитися або уточнювати окремі аспекти проблеми. Консультуватися можна лише з тими, чії професійні знання апіорі глибші за ваші.</p>	Фахівець	Обґрунтування необхідності консультації	Перелік питань			
Фахівець	Обґрунтування необхідності консультації	Перелік питань					
<p>2.4. Складання розгорнутого плану виконання завдання, підбір методів та аналіз ресурсів</p>	<p>Повнота плану, наявність всіх необхідних етапів.</p> <p>Відповідність методів задачам, що стоять перед психологом на кожному з етапів.</p> <p>Перелік необхідних матеріалів.</p> <table border="1" data-bbox="778 1173 1528 1339"> <thead> <tr> <th data-bbox="778 1173 1031 1272">Етап роботи</th> <th data-bbox="1031 1173 1278 1272">Методи та процедури</th> <th data-bbox="1278 1173 1528 1272">Необхідні ресурси</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td data-bbox="778 1272 1031 1339"></td> <td data-bbox="1031 1272 1278 1339"></td> <td data-bbox="1278 1272 1528 1339"></td> </tr> </tbody> </table>	Етап роботи	Методи та процедури	Необхідні ресурси			
Етап роботи	Методи та процедури	Необхідні ресурси					
<p>2.5. Передбачення проблемних моментів (нерозуміння клієнтом причин проблеми, орієнтація клієнта на швидкий результат, перекладання на психолога відповідальності за вирішення проблеми, провокативна поведінка клієнта (провокація агресії, подвійних стосунків, порушення закону тощо), інші проблемні моменти)</p>	<p>Відповідність виділених проблемних моментів специфіці завдання.</p> <p>Глибина аналізу можливих причин проблемних ситуацій.</p> <p>Продуманість варіантів уникнення проблемних моментів.</p> <table border="1" data-bbox="778 1509 1528 1639"> <thead> <tr> <th data-bbox="778 1509 1031 1576">Проблемні моменти</th> <th data-bbox="1031 1509 1278 1576">Причини виникнення</th> <th data-bbox="1278 1509 1528 1576">Шляхи уникнення</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td data-bbox="778 1576 1031 1639"></td> <td data-bbox="1031 1576 1278 1639"></td> <td data-bbox="1278 1576 1528 1639"></td> </tr> </tbody> </table> <p>Пам'ятайте, що відсутність літератури (те, що ви її не знайшли) чи брак часу (те, що ви не змогли його спланувати) не є проблемними моментами, які стосуються ПОЗ. Професійне життя завжди багатше за навчання, а тому фраза на зразок «ми такого не вчили» також є проблемним моментом, який ПОЗ не стосується.</p>	Проблемні моменти	Причини виникнення	Шляхи уникнення			
Проблемні моменти	Причини виникнення	Шляхи уникнення					
<p>2.6. Підготовка матеріалів, необхідних для виконання завдання (структура первинного інтерв'ю, бланки методик, стимульний матеріал, корекційна програма, програма тренінгу, робочі</p>	<p>Повнота та якість матеріалів, їх відповідність задачам, що стоять перед психологом.</p> <p>Представлення матеріалів.</p>						

тренінгу, інші матеріали)	
III. ЕТАП ПРАКТИЧНОЇ РОБОТИ	
3.1. Збір емпіричних даних (діагностичне дослідження, експеримент, біографічне дослідження, психосемантичне дослідження, первинне діагностичне інтерв'ю, інші способи дослідження проблеми)	<p>Правильність збору емпіричних даних з використанням обов'язкової методики.</p> <p>Обґрунтованість вибору додаткової методики (якщо такий вибір був).</p> <p>Якість структурування та презентації зібраних матеріалів.</p> <p><i>Обґрунтування вибору додаткової методики (якщо такий був).</i></p> <p><i>Текстове, табличне, графічне представлення отриманих даних.</i></p>
3.2. Аналіз та інтерпретація отриманих даних	<p>Правильність вибору методів якісного (класифікація, опис окремих випадків, схематизація, типологізація тощо) та кількісного аналізу (описові статистики, кореляційний аналіз, методи статистичного висновку, методи багатовимірної статистики).</p> <p>Відповідність емпіричних даних та зроблених висновків.</p> <p>Глибина та повнота аналізу та інтерпретації отриманих даних.</p> <p><i>Аналіз та інтерпретація отриманих даних.</i></p>
3.3. Надання психологічної допомоги* (консультативна бесіда, психотерапевтична робота, тренінгове заняття, розвиваюче заняття, навчаючий експеримент, інші ситуації практичної роботи)	<p>Правильність застосування психологічних технік та методик з дотриманням конкретних вимог, обґрунтованих та описаних їх авторами.</p> <p>Обґрунтованість вибору додаткових технік та методик (якщо такий вибір був).</p> <p>Дотримання принципів професійної етики.</p> <p><i>Обґрунтування вибору додаткової техніки або процедури (якщо такий був).</i></p> <p><i>Опис процесу надання допомоги.</i></p>
IV. ЗВІТНО-ПІДСУМКОВИЙ ЕТАП	
4.1. Представлення результатів людині, яка звернулася із запитом (висновок за результатами дослідження, підсумкова консультативна бесіда, звіт за результатами тренінгової роботи, виступ на батьківських зборах, перед виробничим колективом, інші варіанти представлення результатів)	<p>Правильність та обґрунтованість висновків.</p> <p>Якість оформлення звіту, повідомлення, діагностичного висновку тощо.</p> <p>Узгодження очікувань (пункт 1.2.) і отриманих результатів.</p> <p><i>Діалогічне представлення результатів роботи замовнику чи клієнту з використанням табличних, графічних, відео матеріалів тощо.</i></p>

*пункт може бути пропущений з огляду на особливості завдання

V. ЕТАП САМОАНАЛІЗУ, ГРУПОВОЇ РЕФЛЕКСІЇ ТА САМОРОЗВИТКУ

Навчально-професійні вміння	Складові навчально-професійних умінь (субуміння, дії та операції)	Самооцінка навчально-професійних умінь	Як референтні особи оцінили б мої вміння			Оцінка групи	Професійно важливі якості (властивості особистості)	Самооцінка професійно-важливих якостей	Як референтні особи оцінили б мої професійно-важливі якості			Оцінка групи		
			викладач	Одногрупник					інша особа	викладач	Одногрупник		інша особа	
				+	-						+			-
Проводити категоріально-термінологічне до визначення проблеми	володіння категоріально-термінологічним апаратом						теоретично-професійне мислення							
	мовленнєві та інтерпретаційні вміння						чутливість							
	вміння вести діалог						комунікабельність							
	спонукати клієнта до рефлексії						толерантність							
	доступно пояснювати психологічні терміни						антиципація							
	підтримувати зворотній зв'язок						неупередженість							
Формувати реалістичні очікування	виокремлювати конкретну психологічну проблему з клієнтського запиту													
	аналізувати очікування клієнта на предмет реалістичності						професійна інтуїція							
	вміння пояснити клієнту межі власної професійної компетенції						комунікабельність							
	визначати здатність клієнта об'єктивно оцінювати свій стан						діалогічність							
	визначати міру участі клієнта у						переконливість							

	роботі над проблемою											
	окреслювати межі очікувань та відповідальності клієнта і психолога						принциповість					

Визначати напрямки майбутньої практичної роботи	<i>визначати власні можливості і вміння для вирішення проблеми</i>							<i>професійна компетентність</i>						
	<i>співвідносити клієнтський запит з напрямками практичної роботи</i>							<i>адекватна професійна самооцінка</i>						
	<i>аналізувати ресурсні можливості клієнта</i>							<i>прагматизм</i>						
Аналізувати власний досвід подібної роботи	<i>актуалізувати власний професійно важливий досвід</i>							<i>системність мислення</i>						
	<i>визначати дотичні до проблеми теми та модулі з вивчених дисциплін</i>							<i>професійна рефлексія</i>						
	<i>виокремлювати раніше сформовані вміння, необхідні для виконання завдання</i>							<i>уважність до власного досвіду</i>						
Підбирати та аналізувати літературу	<i>працювати з електронними та паперовими каталогами</i>							<i>педантичність</i>						
	<i>користуватися пошуковими Інтернет-системами</i>							<i>грамотність</i>						
	<i>стисло виокремлювати головні ідеї з опрацьованих джерел</i>							<i>аналітичність мислення</i>						
	<i>аналізувати проблему з точки зору теоретичних та прикладних аспектів</i>							<i>системність мислення</i>						
	<i>оцінювати джерела з точки зору їх наукової та прикладної цінності</i>							<i>ерудованість</i>						
	<i>правильно оформлювати бібліографію та посилання</i>													
Формулювати припущення про причини виникнення проблеми	<i>зіставляти опрацьований матеріал з проблемою клієнта</i>							<i>когнітивна складність</i>						
	<i>зіставляти ймовірні причини проблеми з конкретною ситуацією</i>							<i>професійна уява</i>						
	<i>вибирати найімовірніші причини</i>							<i>раціональність</i>						

	<i>виникнення проблеми</i>							<i>логічність мислення</i>						
Планувати та проводити консультації з фахівцями	<i>визначати коло питань, вирішення яких потребує вузькоспеціалізованих знань</i>							<i>готовність вчитися</i>						
	<i>визначати коло фахівців, які можуть надати потрібну консультацію</i>							<i>адекватна професійна самооцінка</i>						
	<i>встановлювати та підтримувати професійні контакти з фахівцями</i>							<i>готовність до співпраці</i>						

Скласти розгорнутий план виконання завдання	<i>визначати етапність роботи та логічну послідовність її виконання</i>								<i>прогностичність</i>						
	<i>формулювати завдання та підзавдання на кожному з етапів роботи</i>								<i>системність мислення</i>						
	<i>прогнозувати результат кожного з етапів роботи</i>								<i>далекоглядність</i>						
	<i>вносити корективи (при потребі) в робочі гіпотези</i>								<i>реалістичність</i>						
Підбирати методи та аналізувати ресурси	<i>обирати методи, які можуть бути використані для виконання завдання</i>								<i>компетентність</i>						
	<i>оцінювати власну готовність використовувати обрані методи</i>								<i>ретельність</i>						
	<i>конструювати комплексну методику на основі обраних методів, вправ, технік..</i>								<i>прогностичне мислення</i>						
	<i>дотримуватись авторських прав</i>								<i>вимогливість до себе</i>						
Передбачати проблемні моменти	<i>відносити запит клієнта до певного класу проблем</i>								<i>критичність мислення</i>						
	<i>розрізняти текст і підтекст клієнтського запиту</i>								<i>винахідливість</i>						
	<i>реалістично оцінювати поточну ситуацію професійної взаємодії</i>								<i>ситуаційна гнучкість</i>						
	<i>прогнозувати і попереджувати розвиток конфліктних стосунків</i>								<i>самоконтроль</i>						
	<i>створювати реалістичний психологічний портрет клієнта</i>														
Готувати	<i>використовувати ПК для підготовки</i>								<i>дисциплінованість</i>						

необхідні матеріали	<i>стимульних та аналітичних матеріалів</i>														
	<i>користуватися заздалегідь підготовленими базами психологічних методик</i>								<i>грамотність</i>						
	<i>перевіряти матеріали за критеріями грамотності та естетичності</i>								<i>акуратність</i>						
Збирати емпіричні дані	<i>створювати робочу атмосферу</i>								<i>спостережливість</i>						
	<i>організовувати взаємодію з клієнтом відповідно до ситуації збору даних</i>								<i>пунктуальність</i>						
	<i>давати чіткі інструкції</i>								<i>акуратність</i>						
	<i>використовувати відповідні способи фіксації даних (протоколи, відеозаписи..)</i>								<i>об'єктивність</i>						

	<i>систематизувати емпіричні дані</i>								<i>цілеспрямованість</i>						
Аналізувати та інтерпретувати отримані дані	<i>використовувати кількісні методи аналізу даних</i>								<i>синтетичність мислення</i>						
	<i>користуватися комп'ютерними статистичними програмами</i>								<i>зібраність</i>						
	<i>робити якісний аналіз отриманих даних (типологізація, психологічна казуїстика)</i>								<i>педантичність</i>						
	<i>тлумачити отримані дані, застосовуючи методи інтерпретації</i>								<i>наукова чесність</i>						
	<i>робити психологічні прогнози</i>								<i>правдивість</i>						
Надавати психологічну допомогу	<i>визначати мету психологічної допомоги та зіставляти її з очікуваннями клієнта</i>								<i>відповідальність</i>						
	<i>спонукати клієнта до використання особистісних ресурсів</i>								<i>тактовність</i>						
	<i>володіти обов'язковим мінімальним набором психологічних вправ та технік</i>								<i>конгруентність</i>						

23

	<i>використовувати апробовані техніки надання психологічної допомоги</i>														
									<i>емоційна стійкість</i>						
									<i>пластичність</i>						
Представляти результати роботи	<i>представляти результати дослідження за допомогою Power Point, Excel тощо</i>								<i>толерантність</i>						
	<i>оцінювати рівень розуміння клієнтом інформації</i>								<i>оперативність</i>						
	<i>коректно повідомляти результати роботи</i>								<i>впевненість</i>						
	<i>наголошувати на важливій для розв'язання проблеми інформації</i>								<i>відповідальність</i>						

	<i>порівнювати та узгоджувати результати роботи з очікуваннями</i>								<i>тактовність</i>					
	<i>розробляти з клієнтом програму подальших дій, в тому числі й з саморозвитку</i>													

Підсумкова рефлексія позитивних моментів (подумайте та напишіть, що саме вдалося зробити, чого досягти, від чого отримати професійне задоволення)

Програма саморозвитку (позначте (обведіть кружечком) ті дії, операції, які б ви хотіли удосконалити, та особистісні якості, які б ви хотіли розвинути; виберіть та максимально конкретизуйте три з них і побудуйте програму саморозвитку з термінами та критеріями самоконтролю).

Складові навчально-професійних умінь та професійно важливі якості, які потрібно було б розвинути	В чому полягали труднощі	План заходів для саморозвитку	Терміни	Критерії самоконтролю